

Mickiewicz' in Lehçeye Çevirdiği " Gavur " da Türk Motifleri

Tureckie Motywy W "Giaurze" Thimaczonym Na Polski Przez
Mickiewicza

Seda Köycü¹

Öz

Polonyalı büyük ozan Adam Mickiewicz, yurdunun işgal altında olduğu dönemde, Ünlü İngiliz Romantik George Byron'un "Giaur" adlı yapıtını, adaptasyon yoluyla lehçeye çevirmiştir. Mickiewicz'in 1823 de Lehçeye kazandırdığı bu yapıtı, Türk hakimiyeti altında bulunan Yunan halkına bağımsızlıklarını kazanmaları yolunda güç ve cesaret vermek amacıyla yazılmış bir yapıtı olması nedeniyle, bir anlamda Türk karşıtı bir niteliğe sahiptir. Ancak, yaşamı boyunca yurdunun bağımsızlığı yolunda savaş vermiş olan Mickiewicz'in, bu yapıtı Lehçeye çevirme amacı, kendi halkına Türk düşmanlığı aşılamağı değil, işgal altında bulunan halkına bağımsızlık yolunda güç ve cesaret vermektir. Mickiewicz'in, bu yapıtı lehçeye çevirmesi, yapıtta var olan Türk motiflerini sayesinde, Polonyalılara Türk kültürünü tanıtmış olması gibi önemli bir işlevi de yerine getirmektedir.

Abstract

Adam Mickiewicz, który jest wielkim poetą polskim, w czasie zaborów Polski dokonął adaptacji i przetłumaczył na polski dzieło „ Giaur „ George Byrona znanego angielskiego romantyka. To dzieło przetłumaczone na polski w roku 1823 przez Mickiewicza zostało napisane w celu dodania odwagi i siły ludności greckiej, która była wówczas pod okupacją turecką, w drodze uzyskania swojej niepodległości. I dlatego, to dzieło jest w jakimś sensie wobec Turków meprzyjazne. Poprzez tłumaczenia tego dzieła miał Mickiewicz za cel dodanie ducha Polakom, aby nadal walczyli z zaborcami. Tłumaczenie „ Giaura „ zapoznało Polaków z elementami kultury tureckiej oraz licznymi motywami orientalnymi tego czasu.

¹Araş. Gör., A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Mickiewicz - çağlar üstü Polonyalı bir ozan. Mickiewicz - Polonya romantizminin büyük ustası. Mickiewicz - bir yurtsever. Mickiewicz - bir Türk dostu.

Ozanın doğumu, Polonya'nın komşu işgalci devletlerce parçalanmasından üç yıl sonrasına (1798) rastlar. İşgal altındaki Polonya topraklarında doğan Mickiewicz, çocuk denebilecek yaşta yurtsever şiirler yazmaya başlayarak, ezilmiş ve ruhu örselenmiş ulusunun acılarını yapıtlarında yansıtmaya koyulur. Öyle ki, büyük usta, sömürülmüş ulusunun acılarını anlattığı ve başyapıtı olan "*Dziady* " (Atalar) adlı ulusal destanını yazmaya başladığında (1823), henüz 25 yaşındadır. Ve bütün yapıtlarında, işgalcilerce parçalanmış yurdunun talihsiz halkına mücadele gücü ve cesareti vermek olur tüm amacı. Böylesi koşullarda doğmuş ve yetişmiş bir şairin, '*yurt sevgisi ve yurdun bağımsızlığı için savaş* ' temasına yönelmesi de kaçınılmaz olur, kuşkusuz.

Ozan, üniversite öğrenimi sonrasında, öğretmen olarak atandığı Kovno'da, büyük ve karşılıksız aşkı Maria Wereszczakowna ile tanışır (1819). Ancak, Mickiewicz'in bu büyük aşkına rağmen, Maria, ailesinin zoruyla, bir kontla evlenir.

Ünlü ozan aşk acısı içindeyken Goethe, Schiller ve Byron'u keşfeder. Goethe'nin 1774'de yazmış olduğu ünlü yapıtı "*Genç Werther'in Acıları* ile teselli bulur belki de. Ve romantizmi Polonya edebiyatına gerçek anlamda taşıyan "*Ballady i Romanse* " (Baladlar ve Romanslar) adlı yapıtını yazar (1822) bu dönemde.

Hüsrarla biten aşkından sonra, artık tek aşkı vardır büyük ustanın - yurt aşkı. Bir insan olarak, duygusal yaşamında belki kaybetmiştir, ancak, yüreği yurdunun bağımsızlığı için çarpan bir şair olarak, bu uğurda yapabileceği çok şey vardır daha. Tüm gücünü ve yaşamını bu yolda tüketektir artık.

Ozan, işgal altındaki Polonya'da bir kurtuluş savaşı niteliğinde ortaya çıkan, ancak başarısızlıkla sonuçlanan 1830 Kasım Ayaklanmasının haberini Roma'da alır ² ve yaşamının sonuna dek bir daha asla dönemez yurduna. Henüz otuz iki yaşındadır ve elli yedi yıllık yaşamının son yirmi beş yılını yurdundan uzakta geçirmek zorundadır artık. Ancak, büyük ozan, yurdundan sadece bedenlen ayrı kalır; yurt sevgisiyle beslenen yüreğinin tüm gücü ve cesaretiyle, bağımsızlık yolundaki savaşına devam eder. Bir gün yurduna

Yüce, Neşe. (2002). "*Polonya Edebiyatında Aydınlanma, Romantizm, Realizm*" Ankara: Kültür Bakanlığı.

döneceği umudunu, Avrupa'da esen özgürlük rüzgarlarının dindirildiği tarih olan 1848'e dek taze tutar yüreğinde.³

Yukarıda da söz edildiği gibi, Mickiewicz'in Byron ile tanışması, işte bu aşk sonucunda olur. 1823'de Byron'un⁴ "*Giaur*" (Gavur) adlı yapıtını kazandırır Lehçeye.

Ünlü İngiliz romantik Byron'un, tüm Avrupa romantizmi için karakteristik bir örnek olan bu yapıtı,⁵ Türk egemenliği altındaki Yunan halkına, bağımsızlıkları için savaşma gücü ve cesareti vermek amacıyla yazılmıştır.⁶ Dolayısıyla yapıt, Türk karşıtı bir niteliğe sahiptir bir anlamda.

Ancak, Mickiewicz'in, bu yapıtı ana dili Lehçeye adaptasyon yoluyla çevirme amacı, kendi ulusunun yüreğine Türk düşmanlığı serpiştirmek değil, bağımsızlığını yitirmiş ulusuna, bağımsızlık savaşı yolunda güç ve cesaret vermektir, hiç kuşkusuz. Çünkü, Polonya toprakları, Mickiewicz'in bu yapıtı çevirdiği dönemde, komşu işgalci devletlerce (Avusturya - Rusya - Prusya) parçalanmış ve Polonyalılar, 123 yıl sürecek olan bir esarete mahkum edilmiştir. Dolayısıyla, yapıtta Yunan halkı için yansıtılmış olan durum, Polonyalıların o dönemde içinde bulunduğu duruma koşuttur.

Aksi halde, aşağıdaki sözü söyleyen bir şairin, Türk düşmanı olmasından söz etmek olası değildir, kuşkusuz.

*"Polonya'nın komşu düşmanlar tarafından ezilmesine hiçbir devletin ses çıkarmadığı günlerde, tek dostumuz Türkler olmuştur. Biz Türkleri, düşmanımızın önünde eğilmediği ve Polonya'nın işgalini kabul etmediği için, üstün bir ulus olarak severiz. "*⁷

³Der. Andaç, Feridun. (1996). "*Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*" içinde "*Polonya Göçmen Edebiyatı Üzerine*" Ankara: Bağlam Yayınları, s. 190-191.

⁴George Byron (1788 - 1824) Ünlü İngiliz romantik şairdir. Yapmış olduğu doğu gezisi kapsamında İzmir ve İstanbul'da bulunmuş, ülkesine döndükten sonra, Türk topraklarına ait izlenimlerini "*Turkish Tales*" (Türk Masalları) adlı yapıtında anlatmıştır. Osmanlı yönetimindeki Yunanistan'ın bağımsızlık hareketini coşkuyla desteklemekle kalmayıp Yunanistan'a gitmiş, maddi yardımda bulunmuş ve orada ölmüştür.

⁵Nowacka, Teresa. (1996). "*Streszczenia problematyka lektury szkoly sredniej - Romantyzm*" Warszawa: Wydawnictwo Verbum. s. 24.

⁶Agy. s. 20.

⁷"*Korespondencja Mickiewiczza, Część III*" (1955). Warszawa: Wydanie Narodowe. s. 629.

Polonyalı, Mickiewicz'in çevirisi ile okuma şansı bulabildiği bu yapıtta, Yunanistan'ın ve Yunan halkının yazgısında kendi yazgısını, kendi tarihini bulmuştur.⁸

Yapıtın giriş bölümü, sanki özellikle Polonyalılar için yazılmıştır. Bu bölümde yer alan Yunanistan'ın doğasına ilişkin güzel betimlemeler, Polonyalıya işgal altındaki kendi yurdunu anımsatması bakımından önemlidir. Aşağıdaki bölüm, bir romantik öge olan doğa betimlemelerinin,⁹ bizce yapıttaki en güzel örneklerinden biridir.

*Mutlu adalar ! Yılın her mevsiminde
Ne sevimli gelir yüreklere ve gözlere
Kolonna dağlarından gelen bir yolcu sizi selamlar
Ani bir cazibe o anda gözbebeğini sarmalar
Ve bir düşünce dalar düşüncelere, gizemli
Burada sessiz denizin camdan sanki çehresi
Gamzeli bir gülüşe benzer o küçük dalgaları
Yansıtır bir ayna misali dağların doruklarını
O doruklar ki, gökyüzü ve deniz sınırının koruyucuları
Sakince oynar gibiler kıyılarla doğunun cennet suları.¹⁰*

Byron'u çevirirken, Mickiewicz'in de amacı budur zaten. Bu nedenle ozan, yapıtın giriş bölümünü ve bağımsızlık savaşına ilişkin sözleri ön plana çıkarmıştır.¹¹

*Bir kez başladı mı bağımsızlık savaşı hele,
Babadan miras kalan kan düşer oğlunun üstüne
Bu savaş ki, büyük güçle yüz kez düşmanı sarsan
Sonlanır bir yengiyle - bir kitap Yunanistan
Yüzyıllarla yazılmış, durur öylece bu kitapta
Bağımsızların yenilgisinin yengi olduğunu dünyaya.¹²*

⁸ Nowacka, Teresa. (1996). "Streszczenia problematyka lektury szkoly sredniej - Romantyzm" Warszawa: Wydawnictwo Verbum. s. 21.

⁹ Agy. s. 20.

¹⁰ "Adam Mickiewicz - Dziela, Powiesci Poetyckie Tom II". (1955). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza. s. 159.

¹¹ Nowacka, Teresa. (1996). " Streszczenia problematyka lektury szkoly sredniej - Romantyzm" Warszawa: Wydawnictwo Verbum. s. 21.

¹² "Adam Mickiewicz - Dziela, Powiesci Poetyckie Tom II ". (1955). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza. s. 163.

Yapıt, büyük bir aşk çerçevesinde üç kişiyi konu alır: Hasan, haremdeki güzel Gürcü kızı Leyla'yı delicesine sevmektedir. Onun için mermerden bir saray yaptırmıştır.

Bir gün Gavur'u bir görüşme için bu saraya çağırır. Bu sırada Gavur, Leyla'yı görür. Leyla ile Gavur'un önceden sevgili oldukları anlaşılır, manzumenin ilerleyen bölümlerinde.

Gavur, sevgilisi Leyla'yı kaybetmiş ve onu tüm Osmanlı topraklarında aramış, ancak bulamamıştır. Şimdi ise onunla Hasan'ın sarayında karşılaşmıştır.

Gavur, Hasan'ın av için saraydan ayrıldığı bir gün, harem ağasına rüşvet vererek, Leyla'yı erkek kılığında saraydan kaçıtır. Leyla kendi iradesi ile böyle bir şeye cesaret eder, çünkü yakalanması halinde, kendisini bekleyen sonun ölüm cezası olacağını bilmektedir. Aşkı için ölümü göze alır güzel Leyla.

Durumu öğrenen Hasan, Leyla'yı Gavur'dan geri alır, ancak Gavur'u öldürtmez ve serbest bırakır. Leyla'yı ise, boğulması için, deri bir çuval içinde boğazın sularına bırakır.

Hasan, sarayını ve haremını terk eder ve dağlarda yaşamaya başlar. Gavur ise Leyla'yı unutamaz ve onun intikamını almak üzere Hasan'ın peşine düşer, onu bulup öldürür. İntikamını aldıktan sonra, inziva yaşamı sürmek üzere bir manastıra kapanır.

Romantizmin en önemli unsurlarından birisi olan doğuya ilişkin öğeler (*oryantalizm*),¹³ yapıtta doğuya özgü motiflerle sıklıkla gözler önüne serilmektedir. Bu motiflerin, Türklerin dini inançlarına, kıyafetlerine, silahlarına ve unvanlarına ilişkin belirli sözcüklerle ortaya konulusuna tanık oluruz. Dolayısıyla Mickiewicz'in, bu yapıtı çevirerek, aynı zamanda Türk kültürü ile tanışmış olduğunu söylemek yerinde olur.

Aşağıdaki parçalarda, bu motiflerin Türkçe sözcüklerle yansıtıldığına tanık oluruz.

¹³Nowacka, Teresa. (1996). "Streszczeniaproblematyka lektury szkofy sredniej - Romantyzm" Warszawa: Wydawnictwo Verbum. s. 23.

Sıra dağların ardından ayın hilali doğuyor
Minare lambaları kent üstünde ışıltıyor
Bayram sevinci kol geziyor kentte şimdi
 Gelme de buraya ne top atışlarının sesi
 Ne de müslümanların dindar nidaları
 Her bir Türk tüfeğinin görülür ya ışıltısı
 Çünkü bugün güneşi doğuyor Ramazanın
 Bugün Bayramı kutluyor inananları Kur'an 'ın.
 Ksiezyc na nowiu wschodzi zza gór grzbietów
 Blyszczą nad miastem lampy minaretów
 W mieście wreszcie Bajramu uciecha
 Tu, choć nie dojdą ni wystrzałów echa
 Ni muzułmanów pobożne okrzyki
 Przecież błysk widac każdej tofaiki
 Bo dziś zachodzi słońce Ramazanu
 Dzisiaj Bajram świecą wyznawcy Korony.¹⁴

Bir cirit gibi hızlı - uçuyor siyah at koy boyunca.
 Chyzyjak dzirył - leci wzdłuż zatoki¹⁵

(Lehçede "dzi" harfleri "ci" sesi, "y" harfi ise "ı" sesi verir. Kelimenin okunuşu, "Cirit" şeklindedir.)

Daha yakın artık - Türkler - görüyorum turbanlarını
*Ve gümüş kınlarındaki ataganlarını*¹⁶
Zengin sarığı ile en önde reisleri
Emir 'dir kesinlikle, çünkü yeşil elbiseli.

Juz bliżej - Turcy -juz widze turbany
I w srebrnym kutych pochwach atagany
Wódz ich na przódzie w bogatym zawoju
*Zapewne emir, bo w zielonym stroju.*¹⁷

¹⁴ "Adam Mickiewicz - Dzieła, Powieści Poetyckie Tom II". (1955). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza, s.166-167.

¹⁵ Agy, s. 167

¹⁶ *Atagan*: Uzun hancer.

¹⁷ "Adam Mickiewicz - Dzieła, Powieści Poetyckie Tom II". (1955). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza.

Güneş battığında Ramazan gününde
 Ve yandığında binlerce ışık minarelerde
 Han ettiklerinde Bayramı tüm doğuda
 Bahçeye yıkanmaya gitmişti Leyla
 Ve dönmedi bir daha - arandı beyhude yere
 Diyorlar ki, bulustu Gavur'la gizlice
 Onunla atladı bir ata, kılığını değiştirip
 Ve kaçtı Bayram gecesinde sultanın ülkesini terk edip.

W dzień Ramazanu, gdy zapadło słońce
 A z minaretów jasnych łamp tysiące
Bajram na całym obwieściły Wschodzie
Leila poszła kapać się w ogrodzie
 I nie wróciła — szukano daremnie
 Mówią, że z Giaurem zeszyła się tajemnie
 Wsiadła z nim na koń za pazia przebrana
 I w noc Bajramu zbiegła z państw sultana.¹⁸

Aksamlan dua etmeye giderdi mescide
 Wieczorem poszedł w meczeta na pacierze.¹⁹

Girditer koruluga ve birkac dakika sonra
 Tepeye ulasiyor ve haykiryolar: "Bismillah!"
 Już w gaj wjechali i po kilku chwilach
 Dojdą wierzchołka, już krzyczą: "Bismillah!"²⁰

s. 171

¹⁸ Agy, s. 174¹⁹ Agy, s. 174²⁰ "Adam Mickiewicz - Dziela, Powiesci Poetyckie Tom II". (1955). Warszawa: Spoldzielnia Wydawnicza. s. 177

(Lehçede "ch" harfleri "h" sesi verir.)

*Ataganını hiçbiri terk etmedi
Ve hiçbiri haince " Aman ! " dilemedi.*

*Zaden nie rzucil swego ataganu
I zaden podle nie krzyknał: " Amamu! " ²¹*

*Atladılar eğerlerinden, silahlanıp yeniceriler
Skoczyli z siodel, janezarki odwiedli ²²*

*Diyorlar ki, yeniden evlenecek Hasan
Dindirmek için acısını yüreğinin, hani kanayan
İhanetiyle Leyla 'nın, kaçtı ya haremden hani
Ve ah bugün, seviyor ya bir haini.*

*Mâwiq, ze Hassan jedzie pojac zonç
Pocieszyc znowu serce zakrwawione
Zdradq Leili, co uszła z haremu
I dzis, o zgrozo ! sluzы niewiernemu. ²³*

Aşağıdaki parça ise, Gavur'un, Hasan'ı öldürdükten sonra, onun kanlı cesedi başındaki monoloğundan alınmıştır.

*" Evet! Gömdün benim Leyla 'mı dalgalara,
Ben de seni gömdüm kırmızı bir mezara.
Onun katilisin sen; onun ruhu yönetti kılıcımı
Öğretti katiline, neymiş yürek sancısı;
Peygamberine seslendin, beyhude lakin,
Alamaz senin başını elimden Peygamberin
Allaha seslendin, rüzgar üfledi ona bu ricanı
Allah duymadı, ya da kulak asmadı.*

*"Tak! Tyspochował w falach mq Leilç,
Jam ciqpochowal w czenvonej mogile.
Jej duch kierował mieczem, jej morderca*

²¹ Agy, s. 178

²² Agy, s. 178

²³ Agy, s. 176

*Uczul raz pienwszy, co tojest bøl serca;
Proroka wolal, ale nadaremnie,
Prorok twej giowy nie wyrwie spode mnie.
Allacha woiai, wiatrprosbç rozdmuchal
Allach nie slyszal albo nie wysluchal. "²⁴*

Yapıtta, Leyla'nın deri bir çuval içinde denize atılarak öldürülmesi, Türklere özgü bir gelenek olarak vurgulanır. Yapıtın yazarı George Byron, yapıtın önsözünde bunu şöyle dile getirmektedir:

"Bu manzume, ihaneti nedeniyle, denizde boğularak öldürülmek suretiyle bir Türk yöntemiyle cezalandırılmış olan müslüman bir cariyenin ve onun ölümünün intikamını alan sevgilisinin acıklı kaderini konu alır."²⁵

Aşağıdaki bölümde, Leyla'nın büyük bir gizlilik içinde denize atılışından önce, Emir ile sandalcı arasında geçen konuşma ve Leyla'nın denize atıldığı sahne, sandalcının anlatımıyla aktarılmaktadır.

*" Hey ! Kimsin sen ? " - " Selam ! Ben sadık kulunuz,
Emir'im, görüyorum ki, yük taşıyorsunuz,
Görüyorum ki, yükü ağır çuvalınızın,
Dikkatle taşıyorsunuz - değeri çok olmalı malınızın.
Gecelemek için gidiyorsunuz aceleyle belki de limana ?
Sandalcıyım ben - sandalım duruyor kıyıda.
" Tamam - dedi Emir - acele et, zaman geçici
Sessiz ol, açma yelkenleri
Kapalı kalsınlar bırak, sen asıl küreklere
Uzaklaş kıyıdan, çabucak ve sessizce
Ve götür bizi doğruca,
Koydaki en derin noktaya.
Omuzların kuwetliymiş - haydi dinlen şimdi,
Hem çabuk hem ustaca, bu yolculuk bitirildi.
Ama o - çıkıyor şimdi uzun biryolculuğa....*

²⁴ " Adam Mickiewicz - Dziela, Powiesci Poetyckie Tom II ". (1955). Warszawa: Spöldzielnia Wydawnicza. s. 180

²⁵ Agy, s. 157

Suya attılar çuvalı.

Battı yavaşça, ağırca suya çarpıp

Ve camdan çayırı ikiye ayırıp

Ağrılığını düşündüm: bana garip geldi

Kımıldıyordu — kesin, denizdi bu kımıldının nedeni²⁶

Romantizmin bir başka ögesi olan *gizemlilik (tajemnosc)*,²⁷ yapıtın kahramanı Gavur ile vurgulanır. Gavur'un kim olduğu, nereden geldiği ve Leyla'yı nerede ve ne zaman tanıdığı okuyucuya sunulmamış, okuyucu hayal gücünü kullanmaya zorlanmıştır. Aşağıdaki bölümde, bu ögenin vurgulanışına tanık oluruz.

Lakin sen, Gavur, kimsin sen ? Nedir anlamı

Yabancı kıyafetinin - ve bakışın niye acılı ?

Senin neyine Bayram ? Bayramımızı ne beklersin,

Ya da neden ondan kaçıp gidersin?

Lecz ty, Giaurze, kto jestes ? co znaczy

Twój ubior obcy - i twój wzrok rozpaczy ?

Co cie obchodzi Bajram ? po co czekac

Naszego swięta lub przed nim uciekac ?²⁸

Mickiewicz, bu yapıtı her ne kadar ulusuna bağımsızlık savaşı yolunda cesaret vermek amacıyla çevirmiş olsa da, Türklerin geleneklerini, inançlarını, kıyafetlerini - kısacası Türk kültürünü, tüm bu örnek parçalarda da görüldüğü üzere, yapıtta Romantizm çerçevesinde var olan doğuya özgü motiflerle Polonyalılara tanıtmıştır. Yapıtın Mickiewicz tarafından Lehçeye çevrilmiş olması, Türk kültürünün Polonyalılara tanıtılması gibi önemli bir işlevi de yerine getiriyor olması bağlamında, önem kazanmaktadır.

²⁶ "Adam Mickiewicz - Dziela, Powiesci Poetyckie Tom II". (1955). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza. s. 171.

²⁷ Nowacka, Teresa. (1996). "Streszczenia problematyka lektury szkoly sredniej - Romantyzm" Warszawa: Wydawnictwo Verbum. s. 25.

²⁸ "Adam Mickiewicz - Dziela, Powiesci Poetyckie Tom II". (1955). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza. s. 167.

KAYNAKÇA

1. *"Adam Mickiewicz - Dzieła, Powieści Poetyckie Tom II"*. (1955). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza.
2. Der. Andaç, Feridun. (1996). *"Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri"* Ankara: Bağlam Yayınları.
3. *"Korespondencja Mickiewicza, Część III"* (1955). Warszawa: Wydanie Narodowe.
4. Nowacka, Teresa. (1996). *"Streszczenia problematyka lektury szkoly sredniej - Romantyzm "* Warszawa: Wydawnictwo Verbum.
5. Yüce, Neşe. (2002). *"Polonya Edebiyatında Aydınlanma, Romantizm, Realizm "* Ankara: Kültür Bakanlığı.